

ROLA SPÓŁDZIELCZOŚCI W ROZWOJU REGIONALNYM

Krystyna Zimnoch✉

Wydział Inżynierii Zarządzania, Politechnika Białostocka
ul. Ojca Tarasiuka 2, 16-001 Kleosin, **Polska**

ABSTRAKT

Ruch spółdzielczy zrodził się w okresie narastających nierówności społeczno-ekonomicznych kapitalizmu przemysłowego. Od tego czasu spółdzielcy, łącząc swoje zasoby i demokratycznie zarządzając nimi, akumulują oszczędności, kapitał ludzki i społeczny. Działają w skali lokalnej miasta, gminy czy regionu. Wykorzystują zasoby wewnętrzne wskazywane współcześnie przez teorie rozwoju regionalnego jako jego podstawa. Celem artykułu jest podkreślenie roli, którą pełni spółdzielczość w rozwoju regionalnym na przykładzie akumulacji kapitału. Do zobrazowania akumulacji kapitału wykorzystano wskaźnik nakładów inwestycyjnych na jednego pracującego. Do jego obliczenia użyto danych o nakładach inwestycyjnych i liczbie pracujących w spółdzielniach z Roczników Statystycznych GUS z lat 2007–2015. Znaczenie przedsiębiorstw spółdzielczych w rozwoju lokalnym wykazano także poprzez analizę danych z raportów międzynarodowych organizacji spółdzielczych. Badanie dostarcza następujących wniosków: z jednej strony odnotowujemy spadającą liczbę spółdzielni, zmniejszanie się zatrudnienia w tym sektorze i spadek nakładów inwestycyjnych, z drugiej zaś strony mamy regiony, w których spółdzielnie należą do największych przedsiębiorstw i są stabilnymi pracodawcami.

Słowa kluczowe: spółdzielnie, rozwój regionalny, zasoby wewnętrzne, akumulacja kapitału

WSTĘP

Podstawowym problemem współczesnego świata jest rosnący poziom nierówności społeczno-ekonomicznych. Prowadzona od lat polityka regionalna okazuje się nieskuteczna, w wielu krajach pogłębia się przestrzenne zróżnicowanie produkcji, konsumpcji, poziomu życia i aktywności społecznej obywateli. Dziś w końcu drugiej dekady XXI w. obserwuje się poziom nierówności taki jak w wieku XIX. Wtedy właśnie, szukając sposobu poprawy warunków życia ludzie łączyli swoje zasoby i działania, zakładając spółdzielnie. Tworząc spółdzielnie i prowadząc przedsiębiorstwa, spółdzielcy realizują potrzeby swoich członków i potrzeby lokalnej społeczności, z czasem

także na coraz większą skalę. Spółdzielcy dążą do zapewnienia swoim członkom godnych warunków pracy i życia w bezpiecznym środowisku społecznym i przyrodniczym. Spółdzielnie, jako rzeczywisti uczestnicy życia społeczno-gospodarczego, w swoim działaniu gospodarczym i społecznym odnajdują się w ramach różnych istniejących systemów społeczno-gospodarczych (Czternasty 2013).

Lokalność i stabilność działań spółdzielczych przyczynia się do tworzenia zasobów regionu. Od początku ruchu spółdzielcy, prowadząc swoje przedsiębiorstwa pożytkują i gromadzą zasoby, które w teoriach rozwoju regionalnego dostrzeżono dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX w., nazywając je czynnikami endogenicznymi. Fenomen

✉ k.zimnoch@pb.edu.pl

spółdzielczości można wyjaśnić, posługując się teoriami rozwoju endogenicznego, szczególnie w oparciu o koncepcję potrzeb podstawowych i niezależnego rozwoju regionalnego. Spółdzielnie zawsze powstają, żeby realizować cele swoich członków, to znaczy zaspokajać ich potrzeby w tym miejscu, w którym żyją. Spółdzielcy mają bardzo konkretne cele – godną pracę i życie w bezpiecznym środowisku. Dążą więc do zaspokojenia podstawowych potrzeb, wykorzystując własne zasoby, łącząc i gromadząc kapitał finansowy, rzeczowy, ludzki i społeczny.

Spółdzielnie są bardzo tanim sposobem tworzenia miejsc pracy. Przy czym odgórne ich tworzenie przez autorów zewnętrznych, nawet ze wsparciem finansowym i wyposażeniem w majątek, nie będzie skuteczne. W lokalnej społeczności, z właściwą jej siecią relacji i powiązań tworzenie spółdzielni powidzie się, jeśli to będzie ruch oddolny (Stryjan 2014). W koncepcjach i strategiach rozwoju regionalnego powinno się uwzględnić spółdzielczość jako metodę tworzenia zasobów wewnętrznych regionu. Ruch spółdzielczy uznać trzeba za jeden z czynników rozwoju regionalnego. W globalizującym się współcześnie świecie spółdzielczość zapobiec może wykluczeniu oraz wymywaniu zasobów i efektom tego zjawiska.

Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny. Jego celem jest próba ustalenia czy spółdzielnie pełnią istotną rolę w rozwoju lokalnym, szczególnie poprzez akumulację zasobów. Wykorzystano przegląd literatury, dane statystyki publicznej w Polsce, raporty i opracowania krajowych i międzynarodowych organizacji spółdzielczych. Dla pokazania akumulacji zasobów przez spółdzielnie w regionie przeanalizowano potencjał polskich spółdzielni wyrażający się nakładami inwestycyjnymi i liczbą zatrudnionych. Wykorzystano dane z Roczników Statystycznych GUS za lata 2017–2015. Do wyznaczenia zakresu podmiotowego badania posłużono się danymi Krajowej Rady Spółdzielczej o liczbie spółdzielni czynnie działających w piętnastu branżach spółdzielczych. Dane z raportów Międzynarodowego Związku Spółdzielczego i Europejskiego Instytutu Badań Spółdzielczości i Przedsiębiorstw Społecznych posłużyły z kolei do zobrazowania znaczenia przedsiębiorstw spółdzielczych w rozwoju lokalnym na świecie.

ZASOBY WEWNĘTRZNE CZYNNIKIEM ROZWOJU

Do lat dziewięćdziesiątych XX w. w teoriach rozwoju regionalnego wskazywano przede wszystkim na czynniki egzogeniczne. Przedmiotem dyskusji były koncepcje konwergencji i polaryzacji rozwoju. W prowadzonych od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. badaniach zbieżności dochodów regionalnych w Europie wskazuje się raczej na ich polaryzację, czyli dywergencję. Znacznie wcześniej, bo w 1957 r. Myrdal (1957) przedstawił kompleksową koncepcję rozwoju regionalnego, wskazując złożoność czynników determinujących go i przyczyny różnicowania. Teorię tę oparł na praktycznych przesłankach i obserwacjach, przyjmując podstawowe założenie, że poziom rozwoju regionu jest wypadkową długiego procesu zmian, które kształtują się pod wpływem czynników ekonomicznych, społecznych i kulturowych podlegających kumulowaniu i wzajemnie na siebie oddziałujących.

Wśród innych koncepcji wyjaśniających zróżnicowanie rozwoju regionalnego w przestrzeni wymienić można koncepcję biegunów wzrostu z procesami pobudzania i hamowania F. Perrouxa, geograficznych centrów wzrostu z procesami filtracji i infiltracji O. Hirschmana, rdzeni i peryferii J. Friedmana i W. Alonso (Churski 2008). Na ich podstawie N. Kaldor zmodyfikował model Myrdala w postaci nowego modelu kumulatywnej przyczynowości. Tendencję do dywergencji w poziomie rozwoju wskazuje także nowa geografia ekonomiczna, przyjmując za punkt wyjścia tezę, że dochody wyrównują się między regionami wolniej niż wynika to z neoklasycznego modelu wzrostu gospodarczego (Kuciński 2009).

W licznych opracowaniach OECD i KE (Eurostat Regional Yearbook 2016, OECD Regional Statistics 2016) udokumentowano wzrost zróżnicowań regionalnych w rozwoju społecznym i gospodarczym wraz z postępującą globalizacją. Negatywne zjawiska towarzyszące globalizacji to nie tylko wskazywane przez Myrdala „wymywanie” zasobów, ale i „odrywanie się” centrów – metropolii od ich otoczenia. Wyraźnie potwierdza to corocznie publikowany przez Eurostat ranking najbiedniejszych regionów UE (GDP at Regional Level 2017).

Autorzy teorii rozwoju regionalnego, uwzględniając wskazane wyniki, dostrzegli konieczność wykorzystania czynników wewnętrznych, lokalnych. Szczególnie w koncepcjach tzw. nurtu oddolnego zaczęto przywiązywać wagę do zasobów wewnętrznych, w tym niematerialnych, jako ważnego czynnika rozwoju znajdującego się w gestii upodmiotawiającej się społeczności regionalnej. Według ujęcia endogenego wzrost gospodarczy powstaje z wykorzystaniem zasobów wewnętrznych. Jednym z nich jest postęp techniczny (Korenik i Zakrzewska-Półtorak 2011).

W teorii wzrostu endogenego, zakładając, że długofalowa stopa wzrostu zależy od zmiennych endogennych, szczególnie podkreślono inwestowanie w kapitał ludzki i kapitał techniczny (Domański 2003). Do zasobów endogenych należą więc inwestycje w produkcję i infrastrukturę, inwestycje w edukację, naukę, B+R, polityka gospodarcza na poziomie rządu i samorządów regionalnych i lokalnych. Podstawowe kierunki rozwoju endogenego to: endogeniczna akumulacja wiedzy, endogeniczna akumulacja kapitału ludzkiego, endogeniczna akumulacja oszczędności (Dokurno 2008).

Trzeba nadmienić, że do endogenicznego potencjału rozwoju społeczno-gospodarczego nawiązywano jeszcze w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. w alternatywnych teoriach rozwoju, jak teoria potrzeb podstawowych i teoria niezależnego rozwoju regionalnego. W koncepcji potrzeb podstawowych, w przeciwieństwie do tradycyjnych teorii rozwoju, dąży się do bezpośredniej identyfikacji podstawowych potrzeb społeczności konkretnego obszaru (według hierarchii potrzeb Masłowa) i określenia grup docelowych, których potrzeby wymagają zaspokojenia, oraz konieczności orientacji proprodukcyjnej w strategiach rozwoju i partycypacji społecznej w trakcie jej realizacji. W teorii tej nie widzi się procesów rozszerzania się wzrostu od centrum ku peryferiom. Orientacja na grupy celowe oznacza, że podstawowe potrzeby są identyfikowane i zaspokajane dzięki zagospodarowaniu istniejących zasobów endogenicznych. Jednak możliwości produkcyjne obszarów peryferyjnych są blokowane przez negatywny wpływ procesów polaryzacji. Centra rozwoju wytwarzają swoiste „ssanie”,

które wyciąga czynniki produkcji ze stref niższego poziomu rozwoju. Strategia rozwoju zorientowana na potrzeby podstawowe ma za zadanie przerwać tę negatywną reakcję łańcuchową i wesprzeć rozwój zasobów endogenicznych.

Celem wszystkich koncepcji propagujących niezależność i samostanowienie zdefiniowanego obszaru (regionu) jest realizacja takiego rozwoju, który aktywizowałby powiązania wewnątrzregionalne, uwzględnił aspekt ekologiczny oraz wykorzystywał potencjał endogeniczny, ekonomiczny i socjokulturowy. Koncepcja niezależnego rozwoju wymaga zatem od społeczności lokalnej samodzielnego określenia celów oraz drogi postępowania i niezbędnych środków, które służyłyby ich realizacji (Stanny 2013). Społeczność, która zakłada przedsiębiorstwo spółdzielcze, spełnia te wymagania.

Szczególne znaczenie zasobów wewnętrznych wynika ze wzrastających przychodów względem skali, powiązania pewnych zmiennych (zasobów) z konkretnym terytorium oraz wpływu na rozwój małych podmiotów zlokalizowanych w regionie. Rozwój regionu, czyli nagromadzenie dużych zasobów wiedzy oraz kapitału ludzkiego i społecznego, które umożliwiają osiąganie rosnących przychodów, jest możliwy gdy: wykorzystuje się nagromadzony i świadomie tworzony kapitał ludzki i społeczny oraz relacje i współpracę między podmiotami działającymi w regionie. Niewątpliwie wszystkie te warunki spełniają przedsiębiorstwa spółdzielcze. Spółdzielczość uznać więc można wprost za wewnętrzny czynnik rozwoju regionalnego. Mimo nowoczesnej technologii niektóre zmienne pozostają związane z konkretnym terytorium, związek ten jest silny i znaczenie jego wzrasta. Dotyczy to zdolności ludzkich, sieci powiązań i kontaktów – te zdolności wyznaczone są przez właściwe dla danego miejsca warunki kulturowe i społeczne, wynalazczości produkcyjnej – skutecznej w unikatowych warunkach środowiskowych (relacje nierynkowe i poczucie wspólnoty), zabezpieczenia przed wzrastającą niepewnością. Zgodnie z założeniami teorii rozwoju endogenicznego, małe podmioty zlokalizowane w regionie wpływają na jego rozwój i kształtują w znacznym stopniu jakość i liczbę charakteryzujących go czynników lokalizacji

(Korenik i Zakrzewska-Półtorak 2011). Spółdzielnie w przeważającej części są małymi podmiotami działającymi na rynku lokalnym, choć wiele z nich uczestniczy także w transakcjach na rynku krajowym i międzynarodowym, wykorzystując czynniki lokalne z konkretnego miejsca działalności.

Odnosząc doświadczenia ruchu spółdzielczego do koncepcji rozwoju regionalnego, można wskazać, że endogeniczne teorie rozwoju są odpowiednie do wyjaśnienia powstania i działalności społeczno-gospodarczej spółdzielni. Przydatne są szczególnie koncepcje potrzeb podstawowych i niezależnego rozwoju regionalnego. Spółdzielcy rozumieli bowiem, że powodzenie ich działań zależy od nich samych i ich własnych środków. Dobitnie ujęła to Maria Dąbrowska (2014), pisarka będąca propagatorką spółdzielczości – „Znamiona niebezpiecznego »kolektywizmu« czy »komunizmu« są upatrywane w gospodarce spółdzielczej, a nade wszystko w gromadzeniu przez nią funduszy społecznych ... jasne jest, że bez owych funduszy społecznych cały ruch spółdzielczy siedziałby w kieszeni prywatnych banków i dostawców, byłby tylko ich ekspozyturą. W tych funduszach społecznych tkwi cała materialna siła i prężność ruchu.”

SPÓŁDZIELNIE AKUMULUJĄ ZASOBY WEWNĘTRZNE

Spółdzielnie były i są zakładane w celu realizacji podstawowych potrzeb członków. W spółdzielni łączą ludzi wspólne działania, które determinują wartości spółdzielców. Z przekonaniem o możliwości ich zachowania i działania zgodnie z nimi wybierana jest właśnie ta forma działalności. Gwarantują to zasady spółdzielcze. Wypracowali je „Pionierzy z Rochdale”, tworząc w 1844 r. pierwszą działającą z sukcesem Spółdzielnię Sprawiedliwych Pionierów. Zasady te przyjął ruch spółdzielczy na całym świecie. Były one modyfikowane przez Międzynarodowy Związek Spółdzielczy w XX w. trzykrotnie (rok 1937, 1966, 1995) w odpowiedzi na zachodzące w świecie zmiany strukturalne i społeczne. Obecnie obowiązują siedem zasad:

- dobrowolnego i otwartego członkostwa;
- demokratycznej kontroli członkowskiej;

- ekonomicznego uczestnictwa członków;
- autonomii i niezależności;
- kształcenia, szkolenia i informacji;
- współpracy międzyspółdzielczej;
- troski o lokalną społeczność (International Co-operative... 2017).

Gwarancja spółdzielczego demokratyzmu, autonomii i niezależności przekonuje do ekonomicznego uczestnictwa, a więc do włączenia swoich prywatnych zasobów. Nie jest to jednak inwestowanie kapitału z myślą o maksymalizacji zysku, które cechuje przedsiębiorstwa kapitalistyczne. Spółdzielcy chcą zaspokoić swoje potrzeby i maksymalizują użyteczność. Kryterium oceny efektów ich działania jest więc poczucie zaspokojenia potrzeb, satysfakcja z ich realizacji, stabilność zatrudnienia, przydatność i skuteczność działań.

Od początku ruchu spółdzielcy stawiali sobie cele realne: proste działania do zaspokojenia potrzeb. Pionierzy z Rochdale chcieli kupować podstawowe artykuły żywnościowe o dobrej jakości za godziwą cenę, nie chcieli być oszukiwani na wadze. Założyli swój sklep i sami wybierali dostawców. W odpowiedzi na lichwiarski procent ludzie tworzyli kasy pożyczkowe. Po I i II wojnie światowej inwalidzi, chcąc żyć godziwie, tworzyli swoje spółdzielnie. Zawsze więc potrzeby członków i ich wartości wyznaczały cele działania spółdzielni i sposób ich realizacji.

Polskie spółdzielnie poszczególnych branż powstawały jeszcze w okresie zaborów. Dlatego historycznie ich misja widziana była przez członków założycieli jako zachowanie polskiej narodowej własności zasobów: ziemi, kapitału, pracy i nauki. „Zakładanie spółdzielni to budowanie twierdz polskości” (Thugutt 1945). Ten patriotyzm gospodarczy deklarowały i deklarują do dziś spółdzielnie mleczarskie, spółdzielnie mieszkaniowe, banki spółdzielcze, powszechne spółdzielnie spożywców „Społem” oraz spółdzielnie pozostałych branż.

Historia spółdzielczości w Polsce sięga początku lat sześćdziesiątych XIX w. Po odzyskaniu niepodległości do intensywnego rozwoju spółdzielczości przyczyniła się prospółdzielcza polityka Drugiej Rzeczypospolitej i zaangażowanie samych członków spółdzielni, ale też działacze z kręgu nauki, kultury i Kościoła.

Spółdzielnie „przeżyły” komunizm dewastujący idee spółdzielczości i materialny dorobek kilku pokoleń spółdzielczych. W opiniach wielu spółdzielców także okres transformacji wywarł negatywny wpływ na rozwój spółdzielczości. Pomimo tego w XXI w. spółdzielnie są obecne w Polsce w każdej gminie i mieście. Funkcjonują we wszystkich branżach. Tworzone przez przedstawicieli prekariatu prezentują się jako komponent gospodarki kreatywnej.

Badanie spółdzielni utrudnia brak jednolitości danych. Nie ma jednego całościowego zbioru danych o spółdzielniach. Statystyka spółdzielczości europejskiej jest przygotowywana przez *Cooperatives Europe* na podstawie ankiet organizacji spółdzielczych z poszczególnych krajów. Słabością raportu jest brak analiz ekonomicznych w odniesieniu do posiadanego majątku, nakładów inwestycyjnych, innowacyjności, osiąganych obrotów, udziału w rynkach. Na poziomie krajów członkowskich Unii, w tym w Polsce, zagadnienia te także nie są opracowywane przez krajowe urzędy statystyczne. W interesie samych spółdzielców i rządów krajowych leży poprawa sytuacji w zakresie gromadzenia, opracowania i publikowania danych statystycznych dotyczących spółdzielczości (Brodziński 2014). W Polsce spółdzielnie składają sprawozdania statystyczne GUS (F-01), sprawozdania finansowe do KRS, dokonują też lustracji, korzystając z usług branżowych związków rewizyjnych. Związki i organizacje spółdzielcze sporządzają własne raporty i rankingi.

Charakterystykę badanych spółdzielni obejmującą branżę, rok założenia najstarszej spółdzielni w branży oraz liczbę spółdzielni działających w danej branży w 2016 r. przedstawiono w tabeli 1. Według danych Krajowej Rady Spółdzielczej w 2016 r. aktywnie działało prawie ponad 9,5 tysiąca spółdzielni w piętnastu wyróżnionych branżach. Najliczniej występują spółdzielnie mieszkaniowe – 3722, gminne spółdzielnie „Samopomoc Chłopska” – 1115, spółdzielnie socjalne – 1054, rolnicze spółdzielnie produkcyjne – 682, spółdzielnie pracy i usług oraz spółdzielnie budowlane – 576, banki spółdzielcze – 563, kółka rolnicze – 489, PSS „Społem” – 330.

Podana w tabeli 1 liczba spółdzielni czynna w działalności w 2016 r. różni się od statystyk GUS-u,

według których w tym roku istniały (składały sprawozdanie) 17 633 spółdzielnie. Liczba spółdzielni w latach 2007–2011 zmniejszyła się z 18 128 do 17 155. Od roku 2012 zaznacza się jednakże wzrost liczby funkcjonujących przedsiębiorstw spółdzielczych (Zmiany strukturalne... 2016). Krajowa Rada Spółdzielcza podaje też inne niż GUS dane dotyczące rozmiarów zatrudnienia, np. w roku 2015 zatrudnienie w spółdzielniach wynosiło 210 691 osób, a w 2014 r. – 220 168, w tym pracowało w spółdzielniach 24 763 niepełnosprawnych (11,2%), czyli pięć razy więcej niż wynosi odsetek niepełnosprawnych pracujących w gospodarce narodowej (2,3%); i sektorze prywatnym (2,4%) (Informacja o podstawowych danych...). GUS podaje nieco wyższe statystyki odpowiednio dla wymienionych lat – 221 600 i 232 000 osób.

W tabeli 2 przedstawiono nakłady inwestycyjne w cenach bieżących i z uwzględnieniem inflacji – wskaźnika cen dla nakładów inwestycyjnych jako podstawowej kategorii makroekonomicznej. Nakłady te w gospodarce ogółem wykazywały w latach 2007–2015 tendencję wzrostową, z wyjątkiem lat 2012 i 2013. Z kolei nakłady inwestycyjne spółdzielni w tym okresie przeważnie spadały, wzrost występował jedynie w roku 2008 i 2013.

W tabeli 3 przedstawiono liczbę osób pracujących w gospodarce polskiej w latach 2007–2015 oraz liczbę pracujących w spółdzielniach w tym okresie według danych z roczników statystycznych GUS.

Liczba pracujących w gospodarce narodowej w całym analizowanym okresie zmniejszyła się nieznacznie (o ok. 1%) w porównaniu rok do roku tylko w latach 2009 oraz 2012. W spółdzielniach liczba pracujących z roku na rok maleje. Jest to spadek od 3 do 4% rocznie i wskazuje na zmniejszanie się zasobu ludzkiego tego sektora gospodarki. Sytuacja wygląda podobnie jak w zakresie zasobu rzeczowego, który stanowią nakłady inwestycyjne.

W tabeli 4 przedstawiono nakłady inwestycyjne na jednego pracującego w gospodarce narodowej i zestawiono ten wskaźnik z nakładami inwestycyjnymi ponoszonymi na jednego pracującego przez spółdzielnie. W świetle teorii rozwoju endogenicznego ponoszone inwestycje stanowią zasób wewnętrzny. Przyjęty

Tabela 1. Charakterystyka badanych spółdzielni
Table 1. Characteristics of the cooperatives in study

Branża spółdzielcza Cooperative industry	Liczba spółdzielni czynna w działalności 2016 r. Number of co-operatives active in 2016	Rok założenia najstarszej spółdzielni w branży Year of the oldest cooperative in the industry
Gminne spółdzielnie „Samopomoc Chłopska” Municipal cooperatives „Samopomoc Chłopska”	1115	1951
Spółdzielnie Mleczarskie Dairy cooperatives	137	1896
Spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie Beekeeping and gardening cooperatives	52	1884
Rolnicze spółdzielnie produkcyjne Agricultural Production Cooperatives	682	1948
Kółka rolnicze Agricultural associations	489	1862
Banki spółdzielcze Cooperative banks	563	1861
PSS „Społem” Universal Food Cooperative „Społem”	310	1868
Spółdzielnie mieszkaniowe Housing cooperatives	3722	1890
Spółdzielnie pracy i usług, spółdzielnie budowlane Labor and services cooperatives and building cooperatives	576	1872
Spółdzielnie inwalidów i niewidomych Cooperatives of the blind and disabled	167	1944
Spółdzielnie rękodzieła ludowego i artystycznego „Cepelia” Folk and Art Crafts Cooperatives „Cepelia”	6	1926
Spółdzielnie rzemieślnicze Handicrafts cooperatives	133	1933
Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe Cooperative savings and credit unions	55	1861
Spółdzielnie socjalne Social cooperatives	1054	2006
Spółdzielcze grupy producentów rolnych Cooperative agricultural producers groups	468	2000
Razem	9532	x

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Oficjalnej strony...” (2018?)

Source: own study based to „Oficjalna strona...” (2018?)

więc wskaźnik może obrazować potencjał spółdzielni dla lokalnej i regionalnej akumulacji kapitału, po prawdziwym założeniu, że spółdzielnie gromadzą zasoby w skali lokalnej.

W zestawieniu nakłady inwestycyjne według form prawnych, które wykorzystano do obliczenia omawianego wskaźnika, GUS podaje ogółem

w gospodarce narodowej. W tym zawarte są nakłady organów władzy, administracji i kontroli państwowej, samorządu terytorialnego, wymiaru sprawiedliwości, przedsiębiorstw państwowych, uczelni, państwowych jednostek organizacyjnych. W 2015 r. nakłady wymienionych form prawnych stanowiły ponad 20% ogółu nakładów w gospodarce narodowej. Dotyczą one

Tabela 2. Nakłady inwestycyjne (PLN) z uwzględnieniem inflacji w gospodarce polskiej ogółem i w spółdzielniach
Table 2. Investment Outlays (PLN) taking into account inflation in the Polish economy in total and in co-operatives

Rok Year	Wskaźnik cen rok pop. = 100 Price ratio previous year = 100	Nakłady inwestycyjne ogółem Total investment expenditure	Nakłady inwestycyjne ogółem z uwzględnieniem inflacji Total investment expenditure including inflation	Nakłady inwestycyjne spółdzielni Investment outlays in cooperatives	Nakłady inwestycyjne spółdzielni z uwzględnieniem inflacji Investment outlays in cooperatives including inflation
2007	103,0	191 713 541,00	186 129 651,46	3 757 776,00	3 648 326,21
2008	102,0	217 259 714,00	212 999 719,61	3 979 794,00	3 901 758,82
2009	101,6	218 580 914,00	215 138 694,88	3 365 868,00	3 312 862,20
2010	98,9	217 287 283,00	219 704 027,30	3 093 211,00	3 127 614,76
2011	101,1	243 346 193,00	240 698 509,40	3 086 923,00	3 053 336,30
2012	100,8	237 627 288,00	235 741 357,14	2 624 262,00	2 603 434,52
2013	98,8	231 155 493,00	233 963 049,60	2 597 649,00	2 629 199,39
2014	98,9	250 776 395,00	253 565 616,78	2 476 598,00	2 504 143,58
2015	101,0	271 839 279,00	269 147 800,99	2 288 452,00	2 265 794,06

Źródło: obliczenia własne na podstawie roczników statystycznych GUS 2007–2015 oraz „Rocznika Statystycznego...” (2016), „Cen w gospodarce...” (2017)

Source: own study based on statistical yearbooks of The Republic of Poland 2007–2015 and “Rocznik Statystyczny...” (2016), „Ceny w gospodarce...” (2017)

Tabela 3. Pracujący w gospodarce narodowej i pracujący w spółdzielniach w Polsce w latach 2007–2015
Table 3. Working in the national economy and working in co-operatives in Poland in 2007–2015

Wyszczególnienie Specification	Pracujący [tys. osób] ogółem Working total [in thousands]	Rok pop. =100 Previous year = 100	Pracujący [tys. osób] w spółdzielniach Working in cooperatives [in thousands]	Rok pop. = 100 Previous year = 100
2007	13 771,1	–	304,1	–
2008	14 037,2	101,93	294,2	96,74
2009	13 782,3	98,18	286,1	97,25
2010	14 106,9	102,36	278,2	97,24
2011	14 232,6	100,89	265,9	95,58
2012	14 172,0	99,57	251,1	94,43
2013	14 244,3	100,51	240,1	95,62
2014	14 563,4	102,24	232,0	96,63
2015	14 829,8	101,83	221,6	95,52

Źródło: obliczenia własne na podstawie roczników statystycznych GUS 2007–2015, „Rocznik Statystyczny...” (2016)

Source: own study based on statistical yearbooks of The Republic of Poland 2007–2015, “Rocznik Statystyczny...” (2016)

również infrastruktury technicznej, takiego rodzaju nakładu nie ponoszą spółdzielnie, jako najczęściej małe i średnie przedsiębiorstwa lokalne. Najwyższy poziom nakładów inwestycyjnych na jednego pracującego spółdzielnie poniosły w 2008 r. (13 527,51 zł). Od roku 2012 wskaźnik ten wykazuje tendencję

spadkową i kształtuje się na poziomie ponad 10 tys. zł. W skali całej gospodarki narodowej wskaźnik nakładów inwestycyjnych na jednego pracującego ma tendencję rosnącą i najwyższy poziom osiągnął w roku 2015 – 18 330,61 zł. W latach 2007–2015 nakłady inwestycyjne na jednego pracującego w spółdzielniach

Tabela 4. Nakłady inwestycyjne [zł, ceny bieżące] na jednego pracującego w gospodarce polskiej ogółem i w spółdzielniach
Table 4. Investment Outlays [PLN, current prices] per one employed in the Polish economy in total and in co-operatives

Wyszczególnienie Specification	Nakłady inwestycyjne ogółem na 1 pracującego Total investment expenditure per 1 employee	Nakłady inwestycyjne w spółdzielniach na 1 pracującego Investment outlays in cooperatives for 1 working person	Nakłady w spółdzielniach do nakładów ogółem [%] % of outlays in cooperatives to total outlays
2007	13 921,44	12 357,04	89
2008	15 477,43	13 527,51	87
2009	15 859,54	11 764,66	74
2010	15 402,91	11 118,66	72
2011	17 097,80	11 609,34	68
2012	16 767,38	10 451,06	62
2013	16 227,93	10 819,03	67
2014	17 219,63	10 674,99	62
2015	18 330,61	10 326,95	56

Źródło: obliczenia własne na podstawie roczników statystycznych GUS 2007–2015, „Rocznik Statystyczny...” (2016)
Source: own elaboration based on Roczniki Statystyczne GUS 2007–2015, statistical yearbooks of The Republic of Poland 2007–2015, “Rocznik Statystyczny...” (2016)

stanowiły średnio 70% tych nakładów w skali całej gospodarki narodowej. Wyraźnie jednak zaznacza się tu tendencja spadkowa i w roku 2015 wynosiły one już tylko 56%.

PRZEDSIĘBIORSTWA SPÓŁDZIELCZE UAKTYWNIAJĄ ZASOBY LOKALNE

Zasoby wewnętrzne stają się aktywnym czynnikiem rozwoju, gdy przedsiębiorstwa wykorzystują je w procesie gospodarowania. Spółdzielnie jako małe i średnie przedsiębiorstwa zagospodarowują przede wszystkim zasoby lokalne. Znaczenie przedsiębiorstw spółdzielczych w rozwoju lokalnym eksponują rankingi sporządzane przez organizacje spółdzielcze na świecie. Międzynarodowy Związek Spółdzielczy wspólnie z Europejskim Instytutem Badań Spółdzielczości i Przedsiębiorstw Społecznych przygotowuje raport „Global 300” prezentujący największe spółdzielnie na świecie. Ostatni raport, zawarty w specjalnym wydaniu „World Co-operative Monitor”, zawiera dane finansowe (z 2011 r.) dotyczące spółdzielni z 56 krajów. W raporcie tym uwzględniono wszelkie branże spółdzielcze: spożywcza, handlową, bankową i finansową. Pokazano, że spółdzielcza forma gospodarowania na świecie się rozwija. Jest popularna

w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Francji, Wielkiej Brytanii, Australii czy Japonii. W poprzednim rankingu „Global 300” (2012) z danymi z roku 2010 w tabeli „Kraje – podział według udziału spółdzielni o obrocie powyżej 100 milionów dolarów” znajdowała się również Polska. W raporcie 2013 i kolejnych już nie (Global 300. 2012). Dane te potwierdzają niepokoje i obawy spółdzielców w Polsce. Od wielu lat apelują oni o zmiany prawne. Polska spółdzielczość nie rozwija się m.in. poprzez nieodpowiednie środowisko prawne i polityczne.

Znaczenie przedsiębiorstw spółdzielczych w rozwoju lokalnym w Polsce obrazują również krajowe rankingi przedsiębiorstw. W rankingu Rzeczypospolitej „Lista 500” figurują także przedsiębiorstwa spółdzielcze (Lista 500... 2017). Na przykład w województwie podlaskim od wielu lat w pierwszej dziesiątce znajdują się właśnie spółdzielnie. W rankingu opublikowanym w 2017 r. są spółdzielnie mleczarskie: „Mlekovita” Wysokie Mazowieckie i „Mlekpól” Grajewo, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska Piątnica, ale też Spółdzielnia Obrotu Towarowego Przemysłu Mleczarskiego w Białymstoku czy PSS „Społem” Białystok (Lista 500... 2017). Poza kryterium przychodowym, na którym bazuje ranking, spółdzielnie te są największymi i stabilnymi pracodawcami,

prowadzą działalność samorządową, społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i lokalnego otoczenia społeczno-środowiskowego. Warto też podkreślić, że podmioty spółdzielcze nie stosują optymalizacji podatkowej i nie transferują swoich zysków do rajów podatkowych. W Polsce płacą składki ubezpieczenia społecznego, podatki do budżetów lokalnych i budżetu centralnego.

PODSUMOWANIE

Do stabilnego rozwoju niezbędne są wewnętrzne zasoby regionu i gospodarki. Oparcie strategii rozwoju regionu na zasobach endogenicznych możliwe jest dzięki ich gromadzeniu i wykorzystaniu przez przedsiębiorstwa spółdzielcze. Ponad 170-letnia historia spółdzielczości pokazuje, że taka akumulacja zasobów następuje. Spółdzielnie funkcjonują prawie we wszystkich branżach. Wykorzystanie spółdzielczości jako czynnika rozwoju lokalnego powinno być uwzględniane w strategiach rozwojowych poszczególnych szczebli. Analizując rolę spółdzielni w rozwoju lokalnym w Polsce, odnotowuje się z jednej strony spadającą liczbę spółdzielni, zmniejszanie się zatrudnienia w tym sektorze i spadek nakładów inwestycyjnych. Z drugiej zaś strony istnieją regiony, w których spółdzielnie należą do największych przedsiębiorstw, są stabilnymi pracodawcami, a przez to solidnymi płatnikami zobowiązań budżetowych.

Poszanowanie własności prywatnej przy regulacji rynkowej, pozwala spółdzielniom na akumulację zasobów kapitału ludzkiego, finansowego i rzeczowego. Stabilność tych zasobów daje możliwości pogłębienia więzi międzyludzkich i umacniania kapitału społecznego, podstawy społeczeństwa obywatelskiego. Warto wobec tego podejmować szczegółowsze badania wkładu spółdzielców i spółdzielni w tworzenie zasobów lokalnych.

PIŚMIENNICTWO

Brodziński, M.G. (2014). *Oblicza polskiej spółdzielczości wiejskiej geneza – rozwój – przyszłość* (Faces of the Polish rural cooperative genesis-development-future). Wydawnictwo FREL, Warszawa, ss. 390–393.

Ceny w gospodarce narodowej w 2016 roku. Główny Urząd Statystyczny (Prices in the national economy in 2016. Central Statistical Office). (2017), <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/ceny/ceny-w-gospodarce-narodowej-w-2016roku,3,14.html>, dostęp (access): 30.09.2017.

Churski, P. (2008). Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską (Factors of regional development and regional policy in Poland in the period of integration with the European Union). Wydawnictwo UAM, Poznań, ss. 50–51.

Czternasty, W. (2013). *Determinanty rozwoju spółdzielczości w różnych warunkach ekonomiczno-społecznych* (Determinants of cooperative development in various economic and social conditions). Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

Eurostat Regional Yearbook 2016. (2016). Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Dąbrowska, M. (2014). Ręce w uścisku, w: *Kooperatyzm, spółdzielczość, demokracja. Wybór pism* (Hands in a hug, in: *Kooperatyzm, cooperative movement, democracy. Selection of letters*). Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, ss. 104–105.

Dokurno, Z. (2008). *Teoria endogenicznego wzrostu gospodarczego – próba systematyzacji i krytycznej analizy* (Theory of endogenous economic growth – an attempt to systematise and critically analyze). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, ss. 109–120.

Domański, R. (2003). Nowe ujęcie koncepcji endogenicznego wzrostu regionów szansą dla regionów peryferyjnych, w: *Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej* (A new approach to the concept of endogenous growth of regions as an opportunity for peripheral regions in: *Peripheral regions in the perspective of the structural policy of the European Union*). Red. A., Bortłomiuk, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, ss. 53–59.

5th Edition of the Primary Study of the Worlds Largest Co-operatives, <http://monitor.coop/5>, dostęp (access): 22.08.2017.

GDP at Regional Level, ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/.../GDP_at_regional_level, access: 30.09.2017.

Global 300. (2012). International Cooperative Alliance, <http://ica.coop/sites/default/files/attachments/Global300%20Report%202011.pdp>, dostęp (access): 10.06.2017.

- Informacja o podstawowych danych ekonomiczno-finansowych dotyczących sektora spółdzielczego w roku 2015 i ich zmian w latach 2011–2015. Współpraca z GUS. Oficjalna strona Krajowej Rady Spółdzielczej. Ogólnopolski portal spółdzielczy (Information on basic economic and financial data regarding the cooperative sector in 2015 and their changes in 2011–2015. Cooperation with the Statistics Poland [GUS]. The official website of the National Co-operative Council. A nationwide co-operative portal), <http://www.krs.org.pl/index.php/projekty/wspolpraca-z-gus?showall=1>, dostęp (access): 10.06.2017.
- International Co-operative Alliance, <http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-identity-values-principles>, access: 31.05.2017.
- Korenik, S., Zakrzewska-Półtorak, A. (2011). *Teorie rozwoju regionalnego – ujęcie dynamiczne* (Theories of regional development – dynamic approach). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, ss. 10, 77, 88.
- Kuciński, W. (2009). *Geografia ekonomiczna* (Economic geography). Oficyna Wolters Kluwer, Kraków, ss. 30–31.
- Lista 500. EDYCJA 19 (List of 500. 19th edition). „Rzeczpospolita” z 26.04.2017.
- Myrdal, G. (1957). *Economic theory and underdeveloped regions*. Duckworth, Londyn.
- Oficjalna strona Krajowej Rady Spółdzielczej. Ogólnopolski portal spółdzielczy (The official website of the National Co-operative Council. A nationwide co-operative portal), <https://www.krs.org.pl>, dostęp (access): 31.05.2017.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2016 (Statistical yearbook of The Republic of Poland 2016). Główny Urząd Statystyczny (Central Statistical Office). Rok LXXVI, Warszawa, http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/2/16/1/rocznik_statystyczny_rzeczypospolitej_polskiej_2016.pdf, dostęp (access): 31.05.2017.
- Regional Economy (Edition 2016) – OECD Regional Statistics – OECD, http://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/data/oecd-regional-statistics/regional-economy-edition-2016_8f5b86d1-en, dostęp (access): 30.09.2017.
- Stanny, M. (2013). *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce* (Spatial diversification of rural development in Poland). Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, ss. 47.
- Stryjan, Y. (2014). *Cooperators, entrepreneurs and local development, ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa* 1, 63–74.
- Thugutt, S. (1945). *Wykłady o spółdzielczości* (Lectures on cooperatives. 3rd ed.). Nakładem Towarzystwa Kooperatystów Polskich w Wielkiej Brytanii By the Society of Polish Cooperatists in Great Britain, Londyn, pp. 1–3, <http://kooperatyzm.pl/spoldzielnia-spozywcow-w-rochdale-i-zasady-roczdelskie-1938/>.
- Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej (Structural changes of groups of entities of the national economy), http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5504/1/19/1/zmiany_strukturalne_grup_podmiotow_gn_w_rejestrze_regon_2016.pdf, dostęp (access): 30.09.2017.

THE ROLE OF COOPERATIVES IN REGIONAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

Co-operative movement was born in the period of increasing socio-economic inequalities of industrial capitalism. Nearly two centuries of experience show that co-operatives as a form of doing business prevents and protects their members from the process of deteriorating living and working conditions. By pooling their resources and implementing democratic management, co-operatives accumulate savings, they also accumulate human and social capital. Their activities take place on a local scale, in the city, in the municipality or region. As indicated by contemporary regional development theories, they use and accumulate internal resources. The purpose of the article is to indicate the role that cooperatives play in local development, by the accumulation of resources. In the light of the theory of endogenous development, investments are internal resource. Capital expenditures per worker are assumed to represent

capital accumulation. This indicator can represent capital accumulation, with the real assumption that cooperatives are gathering resources locally. The article uses data on investment outlays and the number of employed in co-operatives from the Statistical Yearbooks of the Central Statistical Office for the period 2007–2015. Reports from international cooperative organizations that emphasized the importance of cooperatives in local development in the world were also helpful. The survey provides the following conclusions: on the one hand, we are witnessing a falling number of co-operatives, a decline in employment in this sector and a decrease in investment outlays, on the other we have regions where cooperatives belong to the largest enterprises and are stable employers.

Key words: co-operatives, regional development, internal resources, capital accumulation